

פתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

חלק ב' – יחידה אחת

קיץ 2013

מספרי השאלון: 221,022116

מוגש על ידי:

רענן נוימרק, ארז כסיף ואילנית גולדשטיין
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של
יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

בשאלון זה ארבעה פרקים. הנבחנים נדרשו לענות על ארבע שאלות – שאלה אחת מכל פרק, מביניהן לפחות שתי שאלות הכוללות קטע מקור.

נושא א' – טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה

והשואה

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1-קטע מקור – גרמניה: מדמוקרטיה לנאציזם

סעיף א'

העיקרון באידיאולוגיה הנאצית הבא לידי ביטוי בקטע הוא עיקרון המנהיג.

התנועה הנאצית קראה לביטול רצון הפרט בפני המנהיג – "הפיהרר", שהוא האיש החזק, שנבחר להוביל את העם הגרמני בכוח ההשגחה האלוהית. האמונה במנהיג ובדרך שלטונו מחייבת צייתנות עיוורת. לפי עיקרון זה הפרט צריך לבטל את שיקול דעתו וחשיבתו העצמאית בפני הוראותיו ושיקוליו של המנהיג היודע מה נכון וראוי לעם הגרמני. המנהיג – הפיהרר אינו טועה לעולם ואסור לחלוק על דעתו ומעשיו.

הכרזה מבטאת את עיקרון המנהיג כיוון שהיטלר מוצג בקדמת התמונה גדול פיסית בהרבה מההמון המקיף אותו, עובדה המעידה על היותו מנהיג מוביל. ברקע התמונה ההמון מריע בשמחה לדמותו של היטלר והכיתוב מדגיש את תמיכת העם הגרמני במנהיג.

סעיף ב'

הגורמים לנכונותו הנרחבת של העם הגרמני לתמוך במפלגה אנטי-דמוקרטית:

- תוצאות מלחמת העולם הראשונה והסכמי וורסאי: בסיום מלחמת העולם הראשונה נכנעה גרמניה ל"מעצמות ההסכמה". הגרמנים נכנעו אך לא הובסו. עם תום הקרבות חנה הצבא הגרמני על אדמת צרפת. בנסיבות אלו ציפו הגרמנים לתנאי כניעה הוגנים, אך לא כך היו פני הדברים. הצרפתים ששילמו מחיר יקר במלחמה, הן בכוח אדם והן במשאבים כלכליים, רצו להפיק את המקסימום מניצחונם ודרשו להחמיר עם גרמניה. התוצאה הייתה ש"הסכמי וורסאי" שנחתמו בין המדינות המנצחות לגרמניה היו הסכמים חד-צדדיים ומשפילים. על גרמניה הוטלו שורת הגבלות צבאיות קשות; היא חויבה לצמצם את צבאה בצורה דרמטית, נאסר עליה להחזיק חיל-אוויר, נקבע שעל הגרמנים למסור את צי המלחמה שלהם למדינות המנצחות ושורת מגבלות נוספות. בנוסף הוטלו על גרמניה פיצויי מלחמה כבדים ביותר והיא נאלצה למסור לצרפת שטחים

שחשיבותם הכלכלית רבה. הסכמי וורסאי נתפסו בציבור הגרמני כהסכמים חד-צדדיים, לא הוגנים, שכל מטרתם להשפיל את גרמניה. כיוון שעל ההסכמים חתמו הפוליטיקאים של "רפובליקת ויימאר" הדמוקרטית שהחליפה את המשטר הקיסרי שניהל את גרמניה עד לסיום המלחמה נוצר בקרב חוגי הימין מיתוס נעיצת הסכין בגב האומה. בהתאם לטענה זו בגדו הפוליטיקאים של רפובליקת ויימאר הדמוקרטית ובראשם היהודים באומה הגרמנית בהסכמים לתנאי כניעה משפילים ולא הוגנים, שהוכתבו להם בידי המעצמות המנצחות במלחמת העולם הראשונה. היטלר ותומכיו הרבו לעשות שימוש בטענה בדבר "נעיצת הסכין בגב האומה הגרמנית", והשפלתה של גרמניה בהסכמי וורסאי שימשה בידם כלי תעמולה נגד המשטר הדמוקרטי והיהודים.

- חולשתה הכלכלית של רפובליקת ויימאר: רפובליקת ויימאר סבלה בכל שנות קיומה מקשיים כלכליים חמורים שאיימו על יציבות המשטר הדמוקרטי. בשנים הראשונות לקיומה סבלה רפובליקת ויימאר מאינפלציה קשה ביותר שהפכה את המטבע הגרמני לחסר ערך. בנוסף, העיקו על הכלכלה הגרמנית תשלומי הפיצויים הכבדים שנקבעו לגרמניה בהסכמי וורסאי, תשלומים שאותם התחייבה להעביר למדינות המנצחות במלחמת העולם הראשונה. באוקטובר 1929 פרץ המשבר הכלכלי העולמי ממנו נפגעה הכלכלה הגרמנית באופן אנוש. בתוך זמן קצר החל גל של פשיטות רגל, קריסת מפעלים וזינוק חד באבטלה. המשק הגרמני נכנס למיתון עמוק (האטה קשה בפעילות הכלכלית במשק). בתוך זמן קצר זינקה האבטלה בגרמניה בצורה דרמטית [ב-1928, לפני פרוץ המשבר, היו בגרמניה פחות ממיליון מובטלים. ב-1930, כשנה לאחר פרוץ המשבר היו בגרמניה 3.5 מיליון מובטלים, ב-1931, 4.5 מיליון, וב-1932 סמוך לעליית הנאצים לשלטון נרשמו בלשכות התעסוקה כ-8 מיליון מובטלים. למעשה, שליש מכוח העבודה במשק הגרמני היה מובטל]. הזינוק החד באבטלה יצר התמרמרות קשה בציבור הגרמני והגביר את תחושות הזעם כלפי המשטר הדמוקרטי, שנתפס כמי שאינו מסוגל להתמודד עם קשייה של המדינה. תחושות זעם ותסכול אלה מצאו את ביטויין בהגברת התמיכה בהיטלר ובמפלגה הנאצית והביאו להפיכת הנאצים לכוח המרכזי בפוליטיקה הגרמנית.

- פעילות המפלגה הנאצית: הנאצים הרבו לערוך עצרות פוליטיות רבות-רושם בהן הציגו לראווה תרגילי סדר המבטאים את הארגון המופתי ברוח הנאציזם. הם התעמתו ברחובות עם יריביהם הפוליטיים העיקריים – הקומוניסטיים באמצעות המליציות המזויינות שהקימו ובראשן "החולצות החומות" (ה-ס"א) במטרה ליצור מהומה פוליטית ולהדגיש את חולשתה של הדמוקרטיה הויימארית. הנאצים גם הרבו לעשות שימוש במסרים אנטישמיים בהם הציגו את היהודים כמי שאחראיים לכל האסונות שפקדו את גרמניה; התבוסה במלחמת העולם הראשונה, המשבר הכלכלי והאבטלה הגואה. המפלגה הקימה גם תנועת נוער – "נוער היטלר" שהגדילה את התמיכה בה בקרב הצעירים, ויחידה לתעמולה שהפיצה, באמצעות מאות נואמים שעברו מעיר לעיר את ההשקפה הנאצית. כך הלכו הנאצים וצברו תמיכה בקרב שכבות הולכות וגדלות בעם הגרמני.

- הפחד מהשתלטות הקומוניזם על גרמניה: הצלחתו של היטלר והצלחת המפלגה הנאצית נבעו גם מהחשש להשתלטות הקומוניזם על גרמניה. המהפכה הקומוניסטית שהתחוללה ברוסיה במהלך מלחמת העולם הראשונה (אוקטובר 1917) וניסיונות הפיכה דומים שנעשו במדינות נוספות באירופה באותה התקופה, הובילו קבוצה של תעשיינים עשירים ורבים מבני המעמד הבינוני לתמוך בהיטלר שנתפס כבלם בפני השתלטות קומוניסטית על גרמניה שתוביל להלאמת הרכוש הפרטי, ולאובדן הונם ומעמדם של האליטות החברתיות.

שאלה 2- בסיס הנאציזם בגרמניה ו"הסדר החדש" באירופה

סעיף א'

- שניים מהצעדים שנקטו הנאצים לביסוס משטרם בגרמניה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה:
- **צו החרום להגנת העם הגרמני:** ארבעה ימים לאחר שהיטלר מונה לתפקידו פורסם צו מטעם הממשלה שהגביל את חופש העיתונות ואפשר לבצע "מעצר לשם הגנה". הצו שימש כלי נשק חשוב במערכת הבחירות שנערכה בפברואר 1933 כדי לאסור על הופעתם של עיתוני אופוזיציה ועל קיום אספות של מפלגות האופוזיציה.
  - **תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי:** צעד זה סייע לרסק את ההתנגדות הקומוניסטית, האופוזיציה העיקרית לנאצים בחודשים הראשונים לעלייתם לשלטון.
  - **שריפת בניין הפרלמנט הגרמני:** בסוף פברואר 1933 זמן קצר לפני המועד הצפוי של הבחירות עלה בניין הפרלמנט הגרמני באש. בסמוך לבניין נתפס פעיל קומוניסטי והנאצים טענו שהוא ששרף את הפרלמנט. הנאצים טענו שהם חשפו מזימה קומוניסטית לפגוע במדינה החלו לבצע מאסרים המוניים בקרב הקומוניסטים ומנעו מהם לקחת חלק בבחירות. במצב עניינים זה זכו הנאצים ב-44% מהקולות ויחד עם שותפיהם הלאומנים בקואליציה זכו לרוב בפרלמנט. כך נפתחה הדרך בפני היטלר לחוקק את "חוק ההסמכה".
  - **תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי:** צעד זה הביא להחלשת כוחה של המפלגה הקומוניסטית ועל ידי כך חיזוק כוחה של המפלגה הנאצית.
  - **חוק ההסמכה:** שכונה גם "החוק לביטול מצוקת העם והמדינה" ביטל את כל זכויות האדם והאזרח שהתקיימו בגרמניה עד לאותה העת; חופש הביטוי, ההתאגדות והעיתונות, והזכות לפרטיות בכל הנוגע לדברי דואר והאזנה לקווי טלפון וטלגרף. בנוסף קבע החוק שהממשלה הנאצית זכאית להתערב במדינות (המחוזות) המרכיבים את גרמניה. בכך **בוטל המבנה הפדרטיבי** הגרמני ולכל אחת מהמדינות מונה נציב מטעם היטלר.
  - **תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי:** החוק הסמיך את הממשלה הנאצית לחוקק חוקים ללא אישור הפרלמנט, גם אם מדובר בחוקים הסותרים את החוקה הדמוקרטית שחברה בימי רפובליקת וימאר. באמצעות פעולה זו ריסקו הנאצים את מנגנון הפרדת הרשויות בגרמניה ונטרלו את החוקה.

- הקמת המשטרה החשאית – הגסטפו:** הקמת המשטרה החשאית הייתה צעד נוסף בביסוס העריצות הנאצית. הגסטפו רדפה מתנגדים פוליטיים, את היהודים ו"גורמים א-סוציאליים"; פושעים, זונות, הומוסקסואליים וכל מי שהוגדר איום על המשטר. הגסטפו פעלה באכזריות רבה, עקבה אחרי אנשים, חקרה, עינתה, רצחה וכלאה במחנות ריכוז. תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי: הגסטפו חיסל כל איום או מה שנתפס סכנה לביסוס המשטר הנאצי באמצעות זריעת טרור ופחד משתק בקרב יריביהם של הנאצים.
- ביטול כל המפלגות בגרמניה פרט למפלגה הנאצית:** כחצי שנה לאחר עליית הנאצים לשלטון, נחקק בגרמניה חוק שאסר את קיומם של איגודים מקצועיים ונקבע שהמפלגה היחידה שקיומה מותר בגרמניה היא המפלגה הנאצית. תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי: צעד זה איפשר לנאצים לבטל את עיקרון התחרות על השלטון, ביטול אחד מיסודות הדמוקרטיה אשר תרם לביסוס הנאציזם.
- "ליל הסכינים הארוכות" – המתקפה על הס"א:** פעולה נוספת אותה מבצע היטלר כדי לבסס את המשטר הנאצי בגרמניה היא חיסול כוחו של הס"א שהיווה איום על מנהיגותו. ה-ס"א הוקם ע"י היטלר בתחילת שנות ה-20, כאשר נאבקו הנאצים להגיע לשלטון. ה-ס"א הורכב מפושעים ואנשים משולי החברה ובשנות ה-20, עד לעליית היטלר לשלטון (ינואר 1933) שימש ה-ס"א מכשיר להפצת הרעיון הנאצי בציבור הגרמני, באמצעות מצעדים, תהלוכות ועצרות רבות רושם. כשהגיעו הנאצים לשלטון מנה הס"א כ-2.5 – 3 מליון איש. נאמנות אנשי ה-ס"א הייתה נתונה בראש ובראשונה למפקדם: ארנסט רוהם. לאחר שהגיעו הנאצים לשלטון, לא היה למעשה תפקיד מוגדר לארגון. רוהם הציע להפוך את ה-ס"א לצבא גרמניה. הצבא התנגד נחרצות לרעיון וגם היטלר פסל אותו על הסף, כיוון שלא ראה באספסוף אנשי ה-ס"א שהתאימו לקרבות רחוב את הבסיס האנושי להקמת הצבא הגרמני החדש. במצב עניינים זה הלך המתח בין היטלר ורוהם וגבר. רוהם החל להשמיץ את היטלר בפומבי בטענה שזנח את חבריו למהפכה, שהלכו איתו לאורך כל הדרך.

היטלר החליט לפעול: ב-30 ביוני 1934 פתח היטלר במפתיע בשורת חיסולים אכזריים. כוחות צבא ויחידות ס"ס הנאמנות להיטלר רצחו את כל צמרת הקצונה הבכירה בס"א ובתוכה גם את מפקד הארגון – רוהם. תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי: חוסלה האופוזיציה מבית שאיימה על מנהיגותו של היטלר והוסר האיום שסיכן את שלטון היחיד של הפיהרר. בנוסף, חיסול כוחו של הס"א הגביר את תמיכת הצבא בהיטלר, כיוון שהאפשרות להשתלבות הס"א בשורות הצבא ירדה מעל הפרק.
- איחוד משרת הנשיא וראש-הממשלה:** בתחילת אוגוסט 1934 נפטר נשיא גרמניה הינדנבורג. באותו היום איחד היטלר את משרת ראש הממשלה והנשיא בראשותו. עם איחוד המשרות נערכו בכל רחבי גרמניה טקסים בהם נשבע צבא גרמניה אמונים אישית להיטלר. תרומת צעד זה לביסוס המשטר הנאצי: פעולה זו הייתה חשובה ביותר כיוון שעד לשלב זה קיים היה הסיכוי שהצבא יפעל נגד הנאצים ויסלק את היטלר מעמדת ההנהגה. שבועת האמונים האישית להיטלר הסירה חשש זה ו"נעצה מסמר נוסף" בארון הקבורה של הדמוקרטיה בגרמניה.

צעד זה מבטל את עיקרון הפרדת הרשויות הדמוקרטי, מעניק להיטלר יותר סמכות וריכוזיות ומעצים את הנאצים.

סעיף ב'

שניים מהצעדים שנקטו הנאצים לקידום "הסדר החדש" באירופה מפרוץ המלחמה ועד יוני 1941:

הצעדים בהם נקטה גרמניה ליצירת "הסדר החדש"

- העברת אוכלוסיה
מתחילת המלחמה מעבירים הנאצים בכפייה אוכלוסיה ומגרשים עמים ממקום מושבם. פעולות אילו אינן נעשות משיקולים צבאיים או אסטרטגים אלא על מנת לישב אוכלוסיה ארית במקום האוכלוסייה המקומית. ב"איגרת הבזק" של היידריך למשל, יש הוראה מפורשת ליישב איכרים גרמניים במקום איכרים פולניים בשטח מערב פולין, שאותו ראו הנאצים כשטח גרמני במסגרת חזון "הרייך הגרמני המורחב".
- רצח והשמדה סלקטיביים
הגרמנים רוצחים אוכלוסייה סלאבית באופן סלקטיבי: העילית הפולנית, המשכילים, האצולה וההנהגה הפוליטית, נרצחים כולם. השיקול לחיסול קבוצות אוכלוסייה אלו לא היה שיקול צבאי, אלא שיקול אידיאולוגי במטרה להבטיח את שיעבוד וציות העמים הסלאבים לנאצים.
- ניצול שטחי הכיבוש
הנאצים שודדים את אוצרותיה של אירופה, בעיקר בשטח העמים המדורגים בתחתית הסולם הגזעי. בפולין הוקמו מחנות עבודה בכפייה ומיד בתחילת המלחמה החלו הנאצים להעסיק עשרות אלפי פועלים כעובדי כפייה, תוך ניצול המחצבים במדינות הכבושות.
- חטיפת ילדים דמויי ארים: הנאצים חוטפים משטחי הכיבוש במזרח אירופה ילדים בעלי מאפיינים ארים [בלונדינים עם עיניים כחולות] במטרה לטפחם כארים במסגרת התפיסה הגזענית הנאצית. מדובר על חטיפת עשרות אלפי ילדים ממשפחותיהם ושליחתם לבתי ילדים בגרמניה שמיקומם נשמר בסוד. מקצת מהילדים נמסרו לאימוץ למשפחות גרמניות ואוסטריות.

שאלה 3- החיים בגטו עד "הפתרון הסופי"

סעיף א'

להלן שלושה מקשיי החיים בגטו עד תחילת ביצוע הפתרון הסופי: צפיפות קיצונית, היעדר מקורות תעסוקה ותעסוקה ואספקת מזון.

לצפיפות הקיצונית היה מחיר כבד מבחינה בריאותית, פסיכולוגית ומוראלית: היא הקלה עד למאוד על התפשטות מגיפות, הקשתה על היכולת לשמור על היגיינה ועל סניטציה והכבידה על היכולת לקיים אינטימיות -- בין בני זוג למשל. מכאן תובן השפעתה על המשפחה היהודית בגטו.

לתעסוקה הייתה חשיבות עצומה כמקור פרנסה/הכנסה וכמפלט פסיכולוגי מפני קשיי הזמן. להוציא עבודות כפייה שאורגנו ע"י הרשויות הגרמניות -- לעתים מזומנות תוך חטיפה של תושביי גטו -- עמדו בפני תושביי הגטו מספר מקורות תעסוקה 'חוקיים':

1. במסגרת המשרדים שהיו קשורים באופן ישיר או עקיף ביונדראטים, כולל במשטרה היהודית;
2. בעבודות יזומות (בשכר) שאורגנו ע"י השלטונות הנאצים ולעתים ע"י יזמים גרמנים פרטיים;
3. בחנויות ובבתי ממכר שפעלו בגטו;
4. במסגרת מה שכונה 'הגטו העובד'. מקורות התעסוקה נותרו רוב הזמן מוגבלים ביותר והחסר בעבודה – שמשמעותו הייתה רעב קטלני – השפיע השפעה קשה על המשפחה היהודית בגטו שבניה נקלעו למצוקה קיצונית ולסכנת חיים.

הבעיה המכבידה ביותר הייתה **בעיית אספקת המזון**. כמות המזון שסיפקו השלטונות – בצורת שכר עבודה או בכל דרך אחרת – הייתה מזערית ובד"כ מאיכות נמוכה ביותר. הצורך הדוחק במזון נעשה תמריץ רציני ביותר ליציאה לעבודה אל מחוץ לגטו -- שם קל היה יותר להשיג מזון וכאמור לעתים מדובר היה בעבודה בשכר -- מה שהקל עד למאוד על מדיניות הניצול הנאצית כמו גם על התפתחותה של מערכת מפותחת של הברחות ויצירת שוק שחור של מוצריי מזון ומוצרים אחרים. לרעב הנמשך היו אפוא השלכות קשות ביותר על המשפחה היהודית בגטו:

1. הרעב גרם לפגיעה פסיכולוגית ומוראלית קשה ביותר והוליד התנהגויות 'א-סוציאליות' -- למשל: הרעבת ילדים אפילו בידי הוריהם -- ובכך הביא לא אחת להרס המרקם החברתי ואפילו המשפחתי;
2. הרעב והמחסור במזון הובילו לשינוי בתפקוד המשפחה. פעמים רבות נותר האב משותק כיוון שבגטו הוא הפך חסר ערך ואת הנהגת המשפחה נטלו האישה והילדים. פעמים רבות עסקו הילדים בהברחת מזון לגטו ומעמדם עלה בעוד שהאב, מנהיג המשפחה עד לכניסה לגטו הפך תלוי בילדיו.

סעיף ב'

- להלן פעילותם של שניים מהגופים שפעלו בגטו: ארגוניי סעד-תמחוי וועדי בתים.
- ארגוניי סעד תמחוי: העזרה החומרית שהגיש היודנראט לנזקקים בגטו הייתה בד"כ מעטה ביותר, לנוכח דלות המשאבים שעמדו לרשותו ובגין המדיניות הנאצית שכוונה לעתים להתיש את אוכלוסי הגטאות. כדי לספק מענה (חלקי לפחות) לצרכים של עניי הגטו, הוקמו גופים מחתרתיים שדאגו לכך, כגון: ארגוניי סעד כמו ארגוניי סיוע ליתומים, מטבחים ציבוריים ומרפאות ומערכת ענפה ומשוכללת שתפקידה היה להבריח מזון אל תוך הגטו, בין היתר, באמצעות רשת של מנהרות ומעברים אחרים, שנבנו (גם) למטרה זו. בגטו ורשה למשל, דאג היודנראט לקיצוב מזון, לחלוקה הוגנת של דירות, לבתי חולים ולרכב חירום. כמו כן, הוא עמד מאחורי הקמתם של בתי-תמחוי שספקו עשרות אלפי ארוחות ביום ובתי-חולים שפעילותם תרמה להצלתם של עשרות אלפי חולים במחלות זיהומיות שונות, (בעיקר טיפוס). כפי שניתן

להסיק מהכותב לעיל, מדובר היה בארגונים שצמחו באופן ספונטאני לצד היודנראטים ולעיתים אפילו תוך תחרות עימם. ראוייה לציון גם פעילותו של ארגון צנטוס (גטו ורשה) בראשותו של אדולף ברמן. הארגון פנה והקים בתי ילדים לצורך חינוכם של ילדים יתומים ששוטטו ברחובות הגטו. ילדים נקלטו לא רק במסגרת הפעילות של וועדי הבתים (ראה להלן בסעיף 6), אלא גם במסגרת מה שקיבל את הכינוי 'קומפליטים': מעין בתי ספר מאולתרים שפעלו באופן ספונטאני ושכר העבודה בהם היה ברגיל מספר פרוסות לחם.

- וועדי-בתים: ארגונים שצמחו 'מלמטה' שלא מתוקף הוראות היודנראטים. דובר בהתארגנויות על בסיס וולונטארי (התנדבותי) שביקשו לשמור על הסדר בבתי המגורים, תחת תנאי הצפיפות הקשים. הם דאגו לשמירה על הילדים שעה שבני משפחותיהם המבוגרים נעדרו מן הבית, ארגנו פעולות ניקיון, מטבחים משותפים, פעולות סעד ועזרה ואף פעולות חינוכיות שונות. שורשיה של התארגנות זו בעת ההפצצות הגרמניות על ורשה עם פלישתה לפולין ועוד בטרם הוקם ולו גטו אחד בפולין. ראוייה להדגשה העובדה כי 'בית יהודי' בוורשה כלל בד"כ ארבעה בתים סביב חצר פנימית שבהם התגוררו עשרות ואפילו מאות משפחות. וועדי הבתים התארגנו באופן ספונטאני מתוך הכוונה לסייע לנפגעי ההפצצות, (וביניהן אמו של כותב שורות אלו.) מדיניות הגזירות והגיטואיזציה הנאצית, עשו אפוא את ההתארגנויות הללו למוקד התנגדות פעילה (וכמובן לא מזוינת). וועדי הבתים פנו בין השאר לארגון פעילות תרבותית וחינוכית ענפה, העסיקו ילדים ומבוגרים ודאגו לשמירת המורל. בכך אפשרו לתושבי הגטו 'לבלות את הנאצים', כפי שמקובל היה לומר. וועדי הבתים גם הושיטו סיוע רב בצמצום הנזק שערכו פעולות 'החיסוי' הנאציות שבוצעו בגטאות. מטרתן הרשמית של הפעולות הללו הייתה למנוע התפשטות מגיפות, אך הן גרמו לא אחת להגברת הסבל, המגיפות והתמותה. בגטו ורשה לבדו פעלו יותר מאלף וועדי בתים (לא כולם ביעילות מופתית, כמובן). ארגון 'הז'יטוס' – שהיה הוועד המרכזי של וועדי הבתים – ראוי לציון מיוחד. בפועל נוהל הארגון ע"י ארגונים פוליטיים מחתרתיים ובראשו עמד ההיסטוריון, פעיל הגיוינט, עמנואל רינגלבלום. [רינגלבלום הקים את מפעל 'עונג שבת' כמפגש שבועי של העילית האינטלקטואלית בגטו, ולמעשה ככיסוי למפעל תיעוד כביר של פעולות הנאצים בכל פולין. חלק גדול מהחומר נמצא לאחר המלחמה ומשמש בעקיפין בסיס לכתיבתם של הדברים המופיעים כאן].

פרק שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4- קטע מקור - הלחימה היהודית

סעיף א'

המיוחד במניעים של הלוחמים היהודים לעומת לוחמים אחרים בצבאות בעלות הברית:

- **הרצון לנקום בנאצים:** בשנים 1942-1943 הלכו והצטברו ידיעות על מעשי הזוועה שמבצעים הנאצים ביהודי אירופה. יהודים רבים מצטרפים לצבאות בעלות הברית במטרה לנקום על הטבח חסר התקדים שמבצעים הנאצים בבני עמם. **בקטע נאמר:** שהלוחמים היהודים נאבקו כגיבורים בשורות הצבא האדום נגד הנאצים גם בשל רגש נקמה כלפי הגרמנים.
- **הרצון להוכיח נאמנות למולדת:** יהודים במדינות בעלות הברית שאפו להוכיח בהצטרפותם ללחימה את נאמנותם לארצם. יהודים אלה רצו להוכיח שבניגוד לטענות האנטישמיות על היותו של היהודי "פחדן" [מוג לב] ו"תכסיסן" [מניפולאטור] שינסה להשתמט מגיוס לצבא ההפך הוא הנכון: היהודים לוקחים חלק מלא ואמתי במאבק נגד הצורר הנאצי. **בקטע נאמר:** שהלוחמים היהודים בצבא האדום הונעו לא רק מרגשי נקם אלא גם מאהבה למולדתם, לרוסיה. בזמן שחיילים רוסים שאינם יהודים נכנעו לגרמנים ואף בגדו במולדתם, לחמו היהודים בכל כוחם כדי להוכיח את נאמנותם לארצם.
- **הרצון לסייע ליהודי אירופה:** יהודים שהצטרפו לצבאות בעלות הברית קיוו שהגעתם לאירופה תסייע להציל את שרידי היהודים שנותרו ביבשת. זהו אחד המניעים המרכזיים להחלטתם של הצנחנים היהודים לסייע למודיעין הבריטי.

לבד מהצבא האדום הצטרפו היהודים לצבא הבריטי, לצבא האמריקני, לצבא הצרפתי ולצבאות נוספים שלחמו בנאצים.

סעיף ב'

הגורמים לכך שחברי תנועות הנוער הם שיזמו והובילו את המרידות ברוב הגטאות:

1. חברי תנועות הנוער היו חסרי משפחות משל עצמם ולכן משוחררים מהאחריות והדאגה לקיומם היומי של בני המשפחה. [בשלב בו הוחלט למרוד שולחו כבר מרבית המשפחות למחנות ההשמדה].
2. גילם הצעיר של חברי תנועות הנוער מנע קיבעון מחשבתו. כך יכולים היו חברי תנועות הנוער לחשוב על פתרון קיצוני כמו מרד, גם אם הוא חסר סיכוי.

3. צורת הארגון התנועתית התאימה לפעילות מחתרתית: תנועות הנוער התארגנו במסגרות שאפשרו מעבר לתאים קטנים ופעילים של מחתרת לוחמת.

מטרות המורדים:

1. **מוות בכבוד – הבעת מחאה:** המרד בגטאות נועד להוכיח שהיהודים עמדו על נפשם (נאבקו) ולא הלכו "כצאן לטבח".
2. **נקמה בגרמנים:** המורדים בגטאות רצו לנקום את רצח בני משפחותיהם ששולחו למחנות ההשמדה.
3. **השראה:** המורדים בגטאות קיוו שלחיתם תעודד צעירים יהודים בגטאות נוספים לקום ולאחוז בנשק.
4. **הותרת חותם היסטורי:** המורדים בגטאות היו מודעים לחשיבות המאבק לדורות הבאים כסמל ודוגמה ["אנו נלחמים למען שלוש שורות בהיסטוריה" – דבריו של אהרון (דולק) ליבסקינד, ממנהיגי תנועת "עקיבא" בגטו קרקוב].

שאלה 5- יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש הנאצי אל היהודים

סעיף א'

שלושה גורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים בארצותיהם בזמן הכיבוש הנאצי:

- **אופי השלטון הנאצי באותה המדינה והחשש מעונש** – בהלך המלחמה הנאצים שלטו באופן שונה באזורי הכיבוש, בהתאם לתורת הגזע. ככל אזור הכיבוש היה נחות יותר והמדינה הייתה עצמאית פחות כך יכולת הסיוע ליהודים הייתה קטנה יותר. בארצות מזרח אירופה לדוגמה, כמו פולין, הייתה אוכלוסייה מגזע סלאבי נחות ומי שנחשד בחוסר נאמנות לנאצים או העיז לסייע ליהודים, דינו ודין משפחתו היה מוות. לכן, מתוך חשש לחייהם, רבים מאוכלוסייה בחרו לעמוד מהצד בעת ביצוע "הפתרון הסופי".
- **הבטחות והטבות מצד הנאצים** – מצבה של האוכלוסייה בכלל בארצות הכיבוש היה קשה, בעיקר בפולין. הנאצים הבטיחו מזון והטבות למי שישתף אתם פעולה ויסגיר יהודים ולכן רבים בחרו לשתף פעולה כדי להקל על עצמם ועל משפחתם במהלך המלחמה.
- **מסורת של אנטישמיות** – מסורת של אנטישמיות אפיינה מדינות רבות, בעיקר במזרח אירופה. שנאת היהודים הייתה מושרשת בתרבות. לכן רוב האוכלוסייה בחרה לעמוד מהצד או אפילו לשתף פעולה עם הנאצים בעת ביצוע "הפתרון הסופי".
- **עניין של מוסר** – לאנשים שונים רמת מוסריות שונה, הבחירה לסכן חיים למען הזולת איננה פשוטה ודורשת רמת מוסריות גבוהה ויוצאת דופן במהלך מלחמה. לכן רוב האוכלוסייה בחרה לעמוד מהצד

ורק מעטים היו אלה שסיכנו עצמם. כאשר תקום מדינת ישראל, קבוצת מיעוט זו תזכה לתודה והיא תקבל אות של **חסידי אומות העולם**.

סעיף ב'

שני מניעים של "חסידי אומות עולם" להצלת יהודים:

- יחסי שכנות טובים בינם לבין היהודים לפני המלחמה.
- דרך להביע מחאה נגד מעשי הנאצים.
- אנושיות והומניות של עזרה לאדם בצרה באשר הוא אדם.
- שליחות דתית של שמירת ערכי מוסר ואנושיות.

שתי דילמות איתן התמודדו "חסידי אומות עולם":

- סיכון חיים- סיוע ליהודים העמיד את המסייעים בסכנת חיים.
- הענשה קולקטיבית- סיוע ליהודים גרר ענישה ברמה קולקטיבית ענישת בני משפחה ומכרים.
- צו מצפון ומוסר- האם בנסיבות הקשות יש לפעול על פי צו המצפון או לבחור לחיות עם ההשלכות של שתיקה.

שאלה 6- הפלישה לברית המועצות, ועידת ואזנה

סעיף א'

עם פלישת גרמניה לברית המועצות (יוני 1941) החלו הנאצים בהפעלת מדיניות רצח עם שיטתית כנגד יהודי ברה"מ. מדיניות שהוצאה אל הפועל בידי יחידות הרצח של ה-ס"ס: עוצבות המבצע ובסיוע של יחידות צבא, משטרה, סייענים מקומיים ועוד. מכאן החרפה הקיצונית ביחס אל היהודים. מדוע החלה מדיניות רצח העם השיטתית דווקא בשלב זה?

- **השמדת הקומוניזם בברית-המועצות מחייבת גם את חיסול הגורם לקומוניזם – היהודים:** הנאצים ראו בקומוניזם אויב אידיאולוגי שיש להשמידו. לטענת הנאצים היהודים הם שאחראים למהפכה הקומוניסטית ברוסיה [חלק קטן ממנהיגי המהפכה אכן היו יהודים]. כאשר היטלר יוצא למסע הצלב האידיאולוגי שלו – חיסול הקומוניזם ברוסיה, יש הכרח לחסל גם את מחוללי הקומוניזם – היהודים. **הערה:** 8 חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה נאם היטלר נאום בפרלמנט הגרמני ובו איים כי אם תפרוץ מלחמה עולמית יושמד הגזע היהודי באירופה. כעת, עם הפלישה לברית-המועצות, הגיע הזמן להגשים את הנבואה.
- **הריחוק של המזרח מהמולדת הגרמנית:** הצבא הגרמני פולש למרחבים העצומים של ברית-המועצות. העובדה שחזית הלחימה התנהלה במרחק של אלפי קילומטרים מבתיהם של הרוצחים "שחררה את הרסן" – ביטלה כל שיקול מוסרי ועודדה ביצוע מעשי זוועה. בנוסף, יחס הבוז לעמים הסלאבים הנחותים עודד התנהגות ברברית.

- **הצורך לטפל במספר עצום של יהודים:** הנאצים העריכו שבברית-המועצות חיים 5 מיליון יהודים. הפלישה לברית-המועצות חייבה החלטה כיצד להתמודד עם כמות עצומה זו של יהודים. כיוון שבתנאי לחימה אספקת מזון למיליוני יהודים אינה באה בחשבון, אומץ פתרון קיצוני שמשמעותו רצח.

ההחרפה ביחס של הנאצים ליהודים בפלישה לברית המועצות באה לידי ביטוי בהפעלת חוליות רצח שנועדו להכחיד את היהודים. הנאצים הקימו ארבע "עוצבות מבצע" [איינזצגרופן] שנעו בעקבות הכוחות הלוחמים עם הפלישה לברית המועצות (יוני 1941) ותפקידם היה לרצוח את היהודים במזרח פולין, בשטחים הכבושים בברית-המועצות ובארצות הבלטיות באמצעות ירי בבורות פתוחים. היהודים אולצו לעוד מהעיירות והכפרים לאזורים מיוערים, או שהועברו לשם במשאיות. לעיתים חפרו היהודים בעצמם את הקברים בהם נורו ולעיתים השתמשו הנאצים בגאיות טבעיים. היהודים אולצו להתפשט ונורו עירומים על שפת הבור. לעיתים השתמשו עוצבות המבצע ביחידות עזר מקומיות של אוקראינים, ליטאים ומשתפי פעולה נוספים [לדוגמה: ב-29-30 בספטמבר 1941 נרצחו 33,771 מיהודי קייב בבאבי-יאר]. עד ראשית נסיגת הצבא הגרמני משטחי ברית-המועצות באביב 1943 רצחו האיינזצגרופן כמיליון ורבע יהודים.

סעיף ב'

בועידת ואנזה השתתפו 15 איש בראשותו של רינהארד היידריך, מושל הפרוטקטורט של בוהמיה (צ'כיה), מפקד הס"ד (אגף המודיעין של הס"ס) ומי שמונה, מטעמו של גרינג, על הוצאתו אל הפועל של 'הפתרון הסופי של הבעיה היהודית'. מתוך הרכב הוועדה נקל ללמוד כי ההחלטה על הוצאתה אל הפועל של מדיניות רצח העם לא התקבלה בהתוועדות זן, שכן הגורם שיכול היה לקבל החלטה בסדר גודל כזה – אדולף היטלר – לא נכח בה. יתר על כן, מדיניות רצח העם החל מיד לאחר הפלישה לברה"מ, שישה חודשים קודם להתכנסות בואנזה. הרכב המשתתפים גם מלמד על המניעים להתכנסותה של ההתוועדות. בראשם השיקולים הפוליטיים של היידריך עצמו. מטרת ההתכנסות הייתה לקדם את מעמדו הפוליטי של היידריך בצמרת השלטון הנאצי כמי שמופקד על הפרוייקט הסודי והחשוב ביותר ברייך ובשטחים וכבושים, ולנגח את אויבו המושבע הנס פרנק מושל 'המנהל הכללי'. מסיבה זו לא הוזמנו אליה ראשי השלטון הנאצי: הימלר, גבלס, גרינג ואחרים, כמו גם אישים במעמד של שר. באופן זה הצליח היידריך להציג את עצמו כדמות הבכירה ביותר: כקודקוד הפרמידה. שלישית, הרכב המשתתפים הצביע על החשש של היידריך מעוצמתם של משרדי ממשלה שונים -- כגון משרדי הפנים, החוץ והמשפטים, נציג מטעמו של פרנק (מושל אזור המנהל הכללי) ונציגים מהמשרד לענייני המזרח – שאיימו לכאורה על המונופול (השליטה הבלעדית) של היידריך בכל הנוגע לטיפול ביהודים בכלל ובבני תערבות בפרט. מדובר אם כן גם כן בשיקול פוליטי: אבטחת שיתוף פעולה מצד יריבים פוטנציאליים. לסיום כדאי לציין כי שמונה מתוך חמישה עשר המשתתפים היו בעלי תואר דוקטור. לא דובר אפוא בחבורת שוטים שלא תפסו מה מתכוננים לומר להם או בחבורה של 'יפי-נפש' שלא הובאו כבר קודם לכן בסוד העניינים.

ואידת ואנוה מבטאת החרפה בפתרון הסופי כי כעת נרתמו כל הכוחות בגרמניה הנאצית לפעולה מתואמת ומשולבת לרצח היהודים. נקבע במפורש שה-ס"ס הוא שאחראי להוביל את התהליך וניתן האור הירוק להרחיב ולהאיץ את מימדי הרצח.

נושא ב' - בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

פרק שלישי

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7- מקור – זרכי המאבק בבריטים

סעיף א'

בגין מציע (בקטע 1) שלושה נימוקים בעד המאבק הרצוף. שלושת הנימוקים הללו מצטרפים יחדיו לכדי טיעון מרכזי אחד: המאבק הרצוף הוא מאבק יעיל -- מאבק ששיג את מטרתו: הסתלקותה של בריטניה משלטונה בארץ ישראל -- וזאת משלושה נימוקים:

1. הנמקת הניסיון ההיסטורי
  2. תרומתו של המאבק הצמוד ליצירת דעת קהל אוהדת לעניין הציוני
  3. תלותה הכלכלית של בריטניה בארה"ב.
- להלן הרחבה:
- ניסיון היסטורי: בפסקה הראשונה בקטע המקור טוען בגין כי מתוך הניסיון ההיסטורי ניתן ללמוד כי הבריטים לא נוטים להמשיך בשלטונם על עמים אחרים אם הם נתקלים בקשיים גדולים מדי. מטרת המאבק הצמוד היא לדעתו לפגוע ביוקרתה של בריטניה וע"י כך להכריח אותה לסיים שלטונה בא"י.
  - עניין דעת הקהל: בפסקה השנייה בגין טוען כי המאבק הרצוף זכה לסיקור תקשורתי נרחב בארה"ב ובכל העולם. מה שעשוי לתרום להתגייסותה של דעת הקהל העולמית והאמריקנית לטובת העניין הציוני ולהגביר את הלחץ על בריטניה.
  - התלות הכלכלית של בריטניה בארה"ב: לאחר מלחמת העולם השנייה היה מצבה הכלכלי של בריטניה קשה מאוד. היא הייתה תלויה מאוד בסיוע שאותו קיבלה מארה"ב. בריטניה הייתה חייבת אפוא לנהוג בהתאמה לאינטרסים אמריקניים. ארה"ב התנגדה למדיניותה של בריטניה בארץ ישראל ובעיקר למאבק שניהלה נגד מעפילים פליטי שואה. מכאן יובן מדוע המאבק הרצוף פגע באינטרסים בריטיים וביחסיה של בריטניה עם ארה"ב. מחיר שבריטניה לא הייתה יכולה להרשות לעצמה לשלם.

סעיף ב'

על פי קטע 2, בן גוריון התנגד למאבק הרצוף (טרור), כיוון שלדעתו הטרור (שבו נקטו אצ"ל ולח"י) לא יכול היה להביא להסתלקות בריטניה מארץ ישראל, שכן הוא לא מסכן את האימפריה הבריטית. עובדה היא, טוען בן גוריון, שבריטים נהרגים בכל רחבי האימפריה וזו עדיין ממשיכה להתקיים. שנית ואולי בעיקר, הטרור מעמיד בסכנה את היישוב היהודי שכן הוא גובה ממנו מחיר כבד. כוונתו של בן גוריון לפעולות שנקטה בריטניה כנגד תשתיות הטרור ובראשם חשיפת מצבורי נשק, מעצרים, משפטים ואפילו הוצאות להורג של יהודים. מחיר שלדעת בן גוריון לא יכול היישוב היהודי לשלם, לנוכח האתגרים העתידיים המצפים לו ובעיקר המאבק מול העולם הערבי והמוסלמי. מתוך הקטע קל ללמוד על קיומה של הסכמה כללית בנוגע למטרות המאבק: הסתלקותה של בריטניה והקמת מדינה יהודית, כמו גם – בהתבסס על הפסקה השנייה בקטע – בהתנגדות משותפת למדיניות הספר הלבן: כל יהודי יסייע ליהודים להיכנס לארץ גם בצורה בלתי חוקית. (ללא רישיון עלייה, ככתוב בקטע).

שאלה 8- החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947 וההכרזה על הקמה מדינה

סעיף א'

שני יתרונות של החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947, מנקודת המבט של היישוב היהודי:

1. **הכרה של האו"ם והעולם בזכותו של העם היהודי למדינה עצמאית:** החלטת האו"ם קבעה את הקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל בגבולות ברורים. להבדיל מהצהרת בלפור המעורפלת, קבעה החלטת עצרת האו"ם בבירור כי בארץ ישראל תוקם מדינה יהודית עצמאית. בכך הכיר העולם בזכותם של היהודים להקים מדינה עצמאית במולדתם ההיסטורית.
2. **החובה של הבריטים לפנות נמל ימי שיאפשר עלייה יהודית ניכרת עוד בטרם עזיבתם:** החלטת האו"ם קבעה שלא יאוחר מ-1 בפברואר 1948 חייבים הבריטים לפנות נמל ימי שדרכו יוכלו להגיע ניצולי השואה לארץ-ישראל בהמוניהם. הדבר משרת את השאיפה הציונית לפתוח את שערי הארץ לעלייה יהודית המונית.
3. **הכללת הנגב בשטח המדינה היהודית:** החלטת האו"ם קבעה ששטחו של הנגב יהיה חלק מהמדינה היהודית. הדבר תואם את שאיפתו של היישוב היהודי לגבולות ברי הגנה.
4. **סיום המנדט הבריטי:** החלטת האו"ם קבעה שהבריטים חייבים לפנות את ארץ-ישראל ואף הציבה תאריך יעד לעזיבתם. אחת המטרות המרכזיות של הנהגת היישוב הייתה לסלק את הבריטים מארץ-ישראל.

שני חסרונות של החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947, מנקודת המבט של היישוב היהודי:

1. **העובדה שירושלים לא נכללה בשטח המדינה היהודית:** בהחלטת האו"ם נקבע שירושלים, בירתו ההיסטורית של העם היהודי, תוקם כגוף נפרד במשטר בינלאומי מיוחד ותנוהל על-ידי האו"ם. זו הייתה פגיעה בחלום היהודי להקמת מדינה בארץ-ישראל שבירתה ירושלים.
2. **העובדה שלא כל ארץ-ישראל המערבית תהיה בשטח המדינה היהודית:** התנועה הציונית חתרה להקמת מדינה יהודית בכל שטח ארץ-ישראל המערבית וחלק מהציונים שאפו להקימה גם ממזרח לירדן. העובדה שחלק ניכר משטח ארץ-ישראל המערבית לא נכלל בהחלטת האו"ם הייתה חיסרון משמעותי מנקודת מבטו של היישוב היהודי.

סעיף ב'

השיקולים בעד הכרזה מיידית על הקמת המדינה – עם עזיבת הבריטים

- זו הזדמנות חד פעמית להכריז על הקמת מדינה יהודית עם פינוי הכוחות הבריטים את הארץ בבחינת "עכשיו או לעולם לא". ברור היה שעם פינוי הכוחות הבריטים את הארץ, תפרוץ מלחמה ארוכה ואז יתכן שלא ניתן יהיה להכריז על הקמת המדינה.
- איחוד וגיוס כל הכוחות ביישוב למאבק הצבאי הקשה העומד בפתח. ברור היה שלחימה עבור מדינה שונה ממצב שבו נלחמים כאשר המדינה אינה קיימת. אנשי הישוב יהיו מוכנים להקריב קורבנות קשים ולהקזיז דם עבור מדינה קימת ולא עבור חזון עתידי ומעורפל.
- יש למנוע חלל שלטוני וליצור רצף כאשר מוסדות הישוב הופכים למוסדות המדינה, עם סיום השלטון הבריטי בארץ, אחרת עלולה לפרוץ בארץ אנרכיה.

השיקולים נגד הכרזה מיידית על הקמת המדינה/ השיקולים בעד דחיית ההכרזה

- להנהגת היישוב היה ברור שעם עזיבת הבריטים תוחרף הלחימה. מדינות ערב הודיעו שיפלוש לארץ-ישראל מיד עם עזיבת הבריטים והחשש היה שחלום הדורות להקמת מדינה יהודית עלול להתנפץ. גם ההנהגה הצבאית ביישוב לא הפגינה ביטחון והתחושה הייתה שניצחון במאבק הצבאי כלל אינו בטוח. אמנם עד לשלב זה הצליחו כוחות היישוב להתמודד בלחימה מול הכוחות הפלשתינאים המקומיים, אך הם היו מותשים וכלל לא היה ברור איך יצליחו להתמודד מול הצבאות הסדירים של מדינות ערב, החמושים בנשק כבד.
- ארצות-הברית תמכה בהצעת האו"ם לקיים שביתת נשק בת שלושה חודשים שבמהלכה ייאסר על היהודים והערבים להכניס נשק ולוחמים לארץ-ישראל. נוכח התנגדות בינלאומית זו נשאלה השאלה האם יהיה זה נבון להכריז על הקמת מדינה יהודית בעיתוי הנוכחי.
- האמריקנים הפעילו לחץ כבד על ההנהגה הציונית שלא להכריז על הקמת מדינה יהודית עם עזיבת הבריטים. לתפיסתם יש להמשיך ולקיים את המנדט הבריטי בארץ-ישראל עד שיימצא פתרון בדרכי שלום לסכסוך הדמים שפרץ בין הערבים ליהודים.

שאלה 9- מלחמת העצמאות (נובמבר 1947 – יולי 1949)

סעיף א'

הקשיים שהתעוררו בהקמת המדינה תוך כדי לחימה:

- הפריסה הנרחבת של ההתיישבות היהודית יצרה קושי להגן על נקודות יישוב מרוחקות ומבודדות. הפלסטינים לעומת זאת נהנו מפריסה יישובית שיצרה רצף טריטוריאלי והקלה להגן על יישוביהם כמו גם לגייס כוחות לוחמים בשיטת ה"אזעקה" ("פזעה").
- דרכי התחבורה בין היישובים היהודיים נשלטו פעמים רבות באש מהכפרים הערביים שנמצאו בנקודות חולשות עובדה שהקשתה על העברת אספקה וכוחות מנקודה לנקודה.
- צבאות ערב היו צבאות סדירים ומאומנים. לעומתם, צה"ל רק החל להתארגן כצבא מגובש. רמת האימון בקרב חלק מהיחידות הלוחמות של צה"ל הייתה נמוכה. לעיתים חוילו עולים, רובם ניצולי שואה, זמן קצר לאחר הגעתם ארצה ונשלחו לחזית כשהכשרתם לקויה ביותר.
- צה"ל נאלץ לפצל את כוחותיו ולהילחם בכמה חזיתות כתוצאה מפלישת הצבאות הערביים מכיוונים שונים לשטחה של מדינת ישראל.
- הכוחות המובחרים של צה"ל, ובעיקר כוחות הפלמ"ח, סבלו מתשישות לאחר חודשים ארוכים של לחימה בחזיתות השונות בשלב הראשון של המלחמה.
- כוחות צה"ל נאלצו לסייע ליישובים מבודדים ומרוחקים גיאוגרפית. הדבר גזל משאבים וכוחות רבים.
- הערבים הם שיזמו את המלחמה ועובדה זו העניקה להם יתרון בשלביה הראשונים. מאוחר יותר עברה היוזמה ליהודים לאחר מאמצים וקשיים מרובים.
- הגבולות היבשתיים של הארץ היו פרוצים לחלוטין ועובדה זו העניקה יתרון לפלסטינים שנהנו מעורף ערבי גדול במדינות הערביות שסביב ארץ-ישראל. ממדינות ערב ניתן היה להעביר כוחות ואמצעי לחימה שסייעו לפלסטינים במאבקם.
- הרציפות הטריטוריאלית של מרבית האזורים הערביים בארץ העניקה להם יכולת תמרון, עזרה הדדית, תנועה חופשית ובטחון בדרכי תחבורה ראשיות.
- מרבית היישובים הערביים השתרעו על שטחים הרריים הנוחים להגנה ששימשו בסיסים מצוינים להתקפה על האזורים היהודיים ודרכי התחבורה שבמישור החוף.

סעיף ב'

היעדים של **מדינות ערב** בשלב השני של מלחמת העצמאות:

1. **לחסל את מדינת ישראל:** המדינות הערביות שפלטו למדינת ישראל רצו לחסלה עם הקמתה.
2. **למנוע את יישום החלטת האו"ם:** מדינות ערב קיוו לסכל בפלישתן את החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947 לחלק את ארץ-ישראל לשתי מדינות יהודית וערבית.

3. **להעניק סיוע לכוחות הפלסטיניים המקומיים:** מדינות ערב פלשו למדינת ישראל במטרה לסייע לערביי ארץ-ישראל/ הפלסטיניים במאבקם נגד מדינת ישראל.

היעדים של **מדינת ישראל** בשלב השני של מלחמת העצמאות:

1. מדינת ישראל שאפה להבטיח שתוכנית החלוקה של האו"ם תצא לפועל ותוקם מדינה יהודית בארץ-ישראל.
2. מדינת ישראל פעלה לבלום את הצבאות הערביים שפלשו לארץ-ישראל ולמנוע את השתלטותם על השטחים שנקבעו למדינה היהודית בהחלטת החלוקה של האו"ם.
3. הגנה על יישובים יהודיים שלא נכללו בתוכנית החלוקה של האו"ם.

פרק רביעי

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-12

שאלה 10- מקור – תהליכי דה-קולוניזציה בצפון אפריקה ובאסיה והשפעתם על היהודים

סעיף א'

הגורמים שסייעו לתהליך הדה-קולוניזציה בצפון אפריקה ובאסיה:

❖ גורמים אידיאולוגיים

- התפתחות רעיון הלאומיות במושבות: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו במשך תקופה ארוכה לתרבות ולרעיונות האירופיים ובהם גם התפיסות הלאומיות שקראו להגדרה עצמית לעמים. עמים אלו החלו לפתח תודעה לאומית עצמאית – רצון להשתחרר מהשלטון הקולוניאלי. במהלך מלחמת העולם השנייה גייסו בריטניה וצרפת חיילים מהמושבות לצבאן והם נחשפו למאבק לשמירת עצמאות מדינות-האם מול כוחות הרשע הנאציים. בסיום המלחמה לא הסכימו החיילים ששבו לארצותיהם להמשיך לחיות תחת השלטון הקולוניאלי. בהשראת הרעיונות הלאומיים הוקמו תנועות לשחרור לאומי שפעלו לדחוק את רגלי המדינות הקולוניאליות מארצות המזרח התיכון ואפריקה.

1. תמיכה של שתי מעצמות העל (ארצות-הברית וברית-המועצות) ברעיון ההגדרה העצמית: למרות היריבות הקשה שהתפתחה בין שתי המעצמות לאחר מלחמת העולם השנייה ("המלחמה הקרה") התנגדו שתיהן להמשך השלטון הקולוניאלי. **ארצות-הברית** התנגדה לקולוניאליזם כיוון שהוא סתר את הרעיונות הליבראליים ואת זכות ההגדרה העצמית לעמים כפי שנוסחה במסמך "14 הנקודות" של הנשיא וילסון. בנוסף הקולוניאליזם האירופי היה כרוך בהלאמה של המסחר התעשייה והחקלאות במושבות, והדבר סתר את התפיסה הכלכלית של שוק חופשי בו האמינו האמריקנים. **ברית-המועצות** התנגדה לקולוניאליזם כיוון שהיא ראתה בו ביטוי לניצול העמים במזרח התיכון וצפון אפריקה בידי בעלי ההון

(הקפיטליסטים). בתום מלחמת העולם השנייה פתחה ברית-המועצות במתקפת תעמולה אנטי-קולוניאלית ותמכה בכל העמים המבקשים עצמאות כחלק ממדיניותה להחליש את מדינות המערב ולהשליט את האידיאולוגיה הקומוניסטית.

2. דעת הקהל בעולם: האווירה הציבורית לאחר מלחמת העולם השנייה ראתה בהתפשטות הקולוניאלית מדיניות בלתי מוסרית וכתוצאה מכך איבדה השיטה את הלגיטימיות שלה.

❖ גורמים כלכליים

- משבר כלכלי של מעצמות אירופה: לאחר מלחמת העולם השנייה היו מדינות אירופה מוכות כלכלית. כתוצאה מהמלחמה תשתיות רבות נהרסו ושיקומן דרש הון עתק. המעצמות האירופיות לא יכלו להמשיך ולשאת בעלות העצומה של החזקת הצבא המנהל האזרחי ופיתוח התשתיות בקולוניות המרוחקות.

- ירידה ברווחיות המושבות: מעצמות אירופה החזיקו בהסכמי סחר שהעניקו להן בלעדיות בהפקת חומרי גלם ובמסחר עם המושבות. לאחר מלחמת העולם השנייה הפכה הכלכלה לגלובאלית והסכמי הבלעדיות איבדו מתוקפם. בתנאים של שוק פתוח ותחרותי צנחו הרווחים מהמושבות בצורה חדה והן הפכו ממקור עוצמה לנטל כלכלי.

❖ גורמים פוליטיים – בינלאומיים

- הקמת ארגון האומות המאוחדות (האו"ם): הארגון הבינלאומי שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות במזרח-התיכון ובאפריקה. המעצמות הקולוניאליות (בריטניה וצרפת) התקשו להתמודד עם הטענה שהשיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.

- השפעת "המלחמה הקרה": עם סיום מלחמת העולם השנייה התברר שמעצמות אירופה שניהלו את היחסים הבינלאומיים בעשורים שקדמו למלחמה איבדו מכוחן ומהשפעתן. המערכת הבינלאומית הפכה לזירה דו-קוטבית בה התעמתו ארצות-הברית וברית-המועצות, שתי מעצמות העל החמושות בנשק גרעיני. המלחמה הקרה התנהלה במספר מישורים ובהם מאבק על אזורי השפעה ושליטה בעולם. לכל אחת מהמעצמות היה אינטרס לתמוך במאבק לשחרור לאומי של עמים שונים בתקווה שכאשר יזכו לעצמאות יעמדו לצידה. בנוסף, התמיכה בזכותו של עם מסוים לעצמאות מצידה של אחת המעצמות סייעה לבלום את חדירתה של המעצמה השנייה לאזור.

סעיף ב'

שני גורמים לשינוי לרעה ביחס אל היהודים בצפון אפריקה ובאסיה על פי הקטע:

1. הענקת העצמאות הובילה להדגשת התרבות והמאפיינים הערביים: כאשר זכו הארצות הערביות בעצמאות מהשלטון הקולוניאלי הדבר הוביל להקצנת הרגשות הלאומיים ואף הלאומניים. היהודים זוהו עם השלטון הקולוניאלי השנוא כיוון שרבים מהם התקרבו מאד לתרבות האירופית

ועבדו בפקידות המקומית. **בקטע נאמר** שעם קבלת העצמאות החל תהליך מהיר של שיבה אל המקור התרבותי הערבי והיהודים נחשבו נטע זר באומה הערבית המתחדשת.

2. **הקמת מדינת ישראל:** מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל השפיעו מאד על מצבם של יהודי ארצות האסלאם. במדינות הערביות שהשתתפו ישירות בלחימה נגד מדינת ישראל (מצרים, סוריה, ירדן, לבנון ועיראק) הורע מאד היחס וגברו ההסתה והפגיעה ביהודים. במדינות אלה התערער בסיס הקיום של היהודים, מאות יהודים נאסרו ורכוש הופקע. **בקטע נאמר:** שלדעת רבים התנועה הציונית שהצליחה במשימתה; הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל היא הסיבה החשובה ביותר לקרע ביחסים בין יהודים למוסלמים.

הדגמת **דרכי ההתמודדות** של היהודים עם השינוי לרעה ביחס אל היהודים **בעירק:** כתוצאה מהחמרת היחס ליהודים החלה לפעול בעיראק **תנועת מחתרת ציונית – חלוצית** שעסקה בחינוך לערכים יהודיים וציוניים, בעידוד עלייה לארץ-ישראל ובהגנה על חייהם ורכושם של היהודים. באמצעות המחתרת היהודית החלה יציאה של יהודים מעיראק דרך איראן. בתוך זמן קצר התרחבה הבריחה מעיראק והפכה לתופעה רחבה. בכל חודש נמלטו אלפי יהודים מהמדינה.

שאלה 11- מ"כור ההיתוך" ל"רב-תרבותיות"

סעיף א'

תפיסת כור ההיתוך: בהתאם לתפיסת "כור ההיתוך" ביקשו מנהיגי המדינה, רובם אשכנזים וותיקים בארץ או ילידי הארץ, לעצב את העולים בדמות "הצבר" הישראלי ולמחוק את המאפיינים הגלתיים של העולים. דמות הצבר הישראלי מייצגת את "**היהודי החדש**" השונה מהיהודי הגלתי ופירושה להיות דובר עברית רהוטה, ציוני, חלוץ, אוהב את ארצו ומוכן להקריב למענה, משרת בצבא ובעל מנטאליות אירופאית חילונית. כמובן שרבים מהעולים, בעיקר עולי ארצות האסלאם, לא תאמו דימוי זה והתעקשו לשמר את מנהגייהם ותרבותם, ובסופו של דבר הובילה מדיניות כור ההיתוך ליצירת שסע (מתח ומחלוקת) בין האשכנזים הוותיקים בארץ והעולים מארצות האסלאם.

הגורמים לאימוץ תפיסת "כור ההיתוך":

- **התאמת העולים למודל "היהודי החדש":** התנועה הציונית שללה מראשית דרכה את הגולה וקראה להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. שלילת הגלות התבטאה גם בשלילת דמותו של היהודי הגלתי וברצון ליצור דמות של יהודי חדש; עובד אדמה, אמיץ ומגן על עצמו, דובר עברית ומוכן למסור את נפשו על הגנת מולדתו. הציונות ראתה את עצמה כמי שתפקידה "להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים". מטרת ההנהגה בשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל הייתה לנסות ולהתאים את העולים החדשים שהגיעו ממגוון ארצות ותרבויות

לדמות היהודי החדש, המבטא בתרבותו, עיסוקיו והופעתו את המהפכה הציונית שעמדה בניגוד לכל מה שהזכיר וסימל היהודי בגולה.

- **צורכי המדינה שזה עתה קמה:** מדינת ישראל הצעירה התמודדה עם קשיים כלכליים, התיישבותיים וביטחוניים עצומים בשנים הראשונות לקיומה. המדינה קלטה עולים ממגוון ארצות ותרבויות ופעלה להפנות את העולים למשימות שונות בהתאם לצרכי הביטחון הכלכלה וההתיישבות. מסיבה זו פעלו קברניטי המדינה להתאים במהירות את העולים שהגיעו ממגוון ארצות ותרבויות לדמות החלוץ הישראלי, הלוחם, העובד והיצרני בתקווה שבכך הם ישתלבו ויסייעו בתנופת פיתוח הארץ.

- **מענה לצורכי העולים:** הגופים השונים שעסקו בקליטת העלייה במדינת ישראל הניחו כי גישת "כור ההיתוך" עונה גם על צרכי העולים שרצו להשתלב במהירות בחברה הקולטת שהייתה בעלת מאפיינים אירופאיים, חילוניים. ההנחה הייתה שאם העולים ישכילו להתאים עצמם למנהגים, לערכים ולשפה של החברה בארץ, הם יצליחו להתקדם ולהשתלב במדינת ישראל במהירות ובקלות.

סעיף ב'

שניים מהגורמים למעבר מתפיסת "כור ההיתוך" לתפיסת ה"רב תרבותיות":

גורמים עולמיים

- **אימוץ התפיסה הרב תרבותית בעולם:** בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים התחזקה הגישה הרב תרבותית במדינות רבות בעולם ובראשן ארצות-הברית. שנות השישים מאופיינות בפעילות מחאה נרחבת ומרד במוסכמות במדינות המערב. חברי תנועות המחאה ביקשו ליצור תרבות אחרת, כאלטרנטיבה למה שהם כינו 'הממסד'. תנועת מחאה זו זכתה לכינוי "תרבות הנגד" והיא שללה את הניסיון ליצירת חברה אחידה והומוגנית.

תופעת תרבות הנגד השפיעה גם בישראל. תרבות הנגד ביטאה השקפה פלורליסטית הרואה בחיוב את מגוון הקבוצות האתניות התרבותיות והדתיות מהם מורכבת האומה הישראלית ומעודדת את הרב-תרבותיות כמאפיין חיובי ורצוי, המאפשר לקבוצות השונות בחברה הישראלית להדגיש את ייחודן.

- **העלייה ברמת החיים במדינות המערב המתועשות:** בארצות-הברית ובמערב אירופה עלתה מאד רמת החיים בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים. ההתמקדות בנהנתנות ובחומרנות הדגישה את העמדת היחיד וצרכיו במרכז והובילה לגישה סובלנית כלפי שוני תרבותי ואתני. את מקום התפיסה לפיה הפרט צריך להקריב את שאיפותיו על מזבח יעדים לאומיים החליפה גישה לפיה הגשמת שאיפותיו של הפרט, האינדיבידואל, היא שניצבת במרכז. מסיבה זו נדרשו החברה והמדינה לגלות פתיחות ולאפשר ביטוי למגוון הקבוצות התרבותיות והאתניות החיות ופועלות בקרבן.

גורמים מקומיים

- **פעילותם של "הפנתרים השחורים":** בשנת 1971 הוקמה תנועת "הפנתרים השחורים" שהורכבה מעולים בני עדות המזרח. תנועת הפנתרים השחורים שאבה השראה ממאבק השחורים בארצות-הברית לשוויון זכויות שהתנהל בשנות החמישים והשישים. מאבקם של הפנתרים השחורים הציב במרכז הדין הציבורי את הקיפוח העדתי והדגיש את התרבות המזרחית של יוצאי ארצות האסלאם. כך גברה הדרישה להכיר במאפיינים תרבותיים שונים מהמאפיינים האשכנזיים עליהם הושתתה מדיניות כור ההיתוך.
  - **המשבר שיצרה מלחמת יום הכיפורים:** ההפתעה וחוסר המוכנות של צה"ל במלחמת יום הכיפורים התקשרה בתודעה הציבורית עם האליטה האשכנזית הוותיקה שהייתה מזוהה עם גישת כור ההיתוך. המחאה נגד ההנהגה הפוליטית שכשלה בהנהגת המדינה הובילה להתרסה נגד התרבות אותה היא ייצגה, תרבות הצבר הישראלי האמיץ והבלתי פגיע. בנסיבות אלו עלתה הדרישה להכיר במאפיינים תרבותיים שונים החורגים מהקו הרשמי עליו נמנתה האליטה הפוליטית והצבאית בישראל.
  - **המהפך הפוליטי בשנת 1977:** במשך שלושה עשורים, מאז הכריזה מדינת ישראל על עצמאותה ב-1948, עמד השמאל בראשן של כל ממשלות ישראל. בעקבות הטראומה שיצרה מלחמת יום הכיפורים עלתה לראשונה בתולדותיה מפלגת הליכוד הימנית בראשותו של מנחם בגין לשלטון. הצלחתו של הליכוד נבעה מהצבעת מחאה של בני עדות המזרח שהתקוממו נגד הממסד השמאלי האשכנזי שנתפס בעיניהם אחראי למחדלי מלחמת יום הכיפורים ולהפליה ולקיפוח העדתי. הצלחת הליכוד הובילה לערעור המוסכמה לפיה יש להיצמד לדמות הצבר האשכנזי החילוני ועודדה את הצגת תרבותם של בני עדות המזרח כתרבות לגיטימית בציבור הישראלי.
- שני ביטויים ל"רב תרבותיות" בחברה והתרבות הישראלית בעשורים האחרונים של המאה ה-20 :
- **התפתחות הזמר המזרחי:** עד לתחילת שנות ה-80 נחשבה המוסיקה המזרחית נחותה מבחינה תרבותית ולא הושמעה כלל בערוצי הרדיו והטלוויזיה. אחד מביטויי הרב-תרבותיות היה חדירתה של המוסיקה המזרחית ללב התרבות הישראלית. בתחילה הפיצו הזמרים המזרחיים את המוסיקה שיצרו באמצעות קלטות (שכונו "קסטות" ולכן נקראה המוסיקה המזרחית "מוסיקת הקסטות") וכן השמיעו אותה במועדוני לילה ובאירועים פרטיים דוגמת חתונות ובר-מצוות. יוצרים כאביהו מדינה וזוהר ארגוב ניהלו מאבק נגד האפליה ברשתות השידור שמנעו את השמעתם, ומאמצע שנות ה-80 החלה המוסיקה המזרחית לתפוס מקום מרכזי כמוסיקה ישראלית אוטנטית ולא נחשבה עוד מוסיקה "ערבית" נחותה.
  - **הצגות תיאטרון אנטי-ממסדיות:** בעשורים הראשונים לקיום המדינה הקפידו התאטראות בישראל להעלות מחזות שהתאימו למסר של כור ההיתוך אותו פעלו לקדם מנהיגי המדינה. הצגות התיאטרון עסקו בהעפלה לארץ-ישראל, בעלייה ובקליטה, ותיארו את דמות הצבר החילוני המפריח את השממה ומגן על המדינה.

שינוי במגמה זו מסתמן לראשונה לאחר מלחמת ששת הימים. המחזאי **חנוך לוין** העלה בראשית שנות השבעים בתאטרון הקאמרי את הצגת התיאטרון **"מלכת האמבטיה"** ששללה את כיבוש השטחים עליהם השתלטה ישראל במלחמת ששת הימים. השם "מלכת האמבטיה" התפרש כמכוון לראש הממשלה גולדה מאיר. זו הייתה הפעם הראשונה בה נמתחה ביקורת סטירית נוקבת על מדיניות ממשלת ישראל. המחזה הורד מהבמה לאחר זמן קצר, אך מלכת האמבטיה סימלה מפנה רב חשיבות; מחאה נוקבת נגד מדיניות ממשלת ישראל, שעד לאותה העת לא העלה איש בדעתו למתוח עליה ביקורת כלשהיא. לאחר מלחמת יום הכיפורים העלה המחזאי **יהושע סובול** את המחזה **"ג'וקר"** שתיאר קבוצת חיילים בבונקר ברמת הגולן המתלוננת על עצם השתייה במקום ומביעה את רצונה לחיות ולא למות.

- תמורות בקולנוע הישראלי:** בשלושת העשורים הראשונים לקיום המדינה עסק הקולנוע הישראלי במאמץ לעצב את החברה בהתאם לרעיונות הציוניים שבסיסם בתפיסת כור ההיתוך. הסרטים הציגו חברה ישראלית לוחמת, הבונה מקלט לעם היהודי, מיישבת את הארץ ונאחזת בה. סרטים כגון **"אקסודוס"** הציגו את המאבק ההרואי של המעפילים להגיע לארץ-ישראל לאחר מלחמת העולם השנייה, מאבק למען הצדק היהודי והכלל-אנושי.
- בשנות השישים והשבעים על רקע התפתחות תרבות המחאה וההשפעה מתרבות הנגד האמריקנית החלו להופיע סרטים המותחים ביקורת על הממסד הישראלי. סרטים כמו סרטו של **אורי זוהר "חור בלבנה"** העזו למתוח ביקורת על הנרטיבים הקלאסיים שאפיינו את הסרטים הלאומיים-ההרואיים של התקופה ולהציג אלטרנטיבה חתרנית לקו הממסדי הרשמי.

שאלה 12- מלחמת יום הכיפורים

סעיף א'

שניים מהמניעים של סוריה ומצרים לתקוף את ישראל ב אוקטובר 1973:

- הרצון להשיב את השטחים שכבשה ישראל ולשקם את הגאווה הלאומית:** מצרים וסוריה הגיעו למסקנה שהחזרת השטחים שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים אפשרית רק באמצעות מתקפה צבאית נרחבת. הערבים חשו השפלה מהתבוסה במלחמת ששת הימים וסברו שרק באמצעות מכה צבאית מוחצת ישובו ויתפסו את המקום הראוי להם בזירה המזרח תיכונית.
- כישלון היוזמות המדיניות:** המצרים ניסו לקדם יוזמות מדיניות להחזרת השטחים שאיבדו במלחמת ששת הימים, אך נתקלו בחוסר נכונות של ישראל להיכנס למשא ומתן. סאדאת, שליט מצריים, הצהיר במפורש שהוא נכון לשלום עם ישראל בתמורה להחזרת כל השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, אך נתקל באדישות מוחלטת מהצד הישראלי ובחוסר נכונות לסגת מסיני ורצועת עזה. לכן הגיע סאדאת למסקנה ששבירת הקיפאון המדיני אפשרית רק באמצעות מהלומה צבאית.

- **לקדם את פתרון הבעיה הפלסטינית:** נשיא מצריים סאדאת קיווה שמהלומה צבאית על ישראל תגרום למפנה במדיניות החוץ הישראלית שהתנגדה עד לאותה העת לכל פשרה עם מדינות ערב. הישג צבאי עתיד להתניע תהליך מדיני שיקדם את פתרון הבעיה הפלסטינאית.

תוצאות המלחמה באחת החזיתות:

- **הלחימה בחזית הדרום:** בפיקודו של אריאל שרון הצליחו כוחות צה"ל לחצות את תעלת סואץ לצידה המצרי ולכתר בשטח הישראלי כוח מצרי גדול שמנה כ-20 אלף חיילים (הארמיה השלישית). בשלב זה עברה היוזמה לחלוטין לכוחות הישראליים שהבקיעו את המערך המצרי והגיעו למרחק של 101 ק"מ מקהיר.
- **הלחימה בחזית הצפון:** הכוחות הישראליים הגיעו למרחק 40 ק"מ מדמשק, אך הבינו שלא ניתן לסיים את הלחימה בחזית הצפונית ללא כיבוש מוצב החרמון שנפל בידי הסורים בימים הראשונים ללחימה. כוחות של צנחנים גולני נשלחו לכבוש את החרמון ולאחר קרב קשה כבשו את המוצב הישראלי שנפל בידי הסורים ביום הראשון ללחימה.

סעיף ב'

השפעות המלחמה על מדינת ישראל:

השפעה בתחום היחסים הבינלאומיים:

- **היחסים בין ישראל – לארצות-הברית:** מלחמת יום הכיפורים יצרה תלות כלכלית וצבאית גדלה והולכת של ישראל בארצות-הברית ששימשה מתווכת בהסכמי הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים. ישראל החלה להסתמך על סיוע החוץ האמריקני במסגרתו העבירה ארצות-הברית מדי שנה מיליארדי דולרים. הצבא הישראלי הצטייד בנשק אמריקני מתקדם, מטוסים, טילי קרקע-אוויר, נשק קל ותחמושת.
- **היחסים בין ישראל – למצרים:** מלחמת יום הכיפורים הובילה לשבירת הקיפאון המדיני בין ישראל למצרים ולתחילתו של תהליך התקרבות בין שתי המדינות. ב-1977 הגיע נשיא מצרים סאדאת לישראל ונאם בפני הכנסת. לאחר הביקור החל משא ומתן נמרץ בין ישראל ומצרים בחסות ארצות-הברית שהוביל לחתימת הסכם שלום בין שתי המדינות בשנת 1979.

שתי השפעות בתחום הפוליטי- חברתי:

- **ניצחון צבאי בשדה הקרב לצד מחיר מלחמה כבד:** צה"ל הצליח, למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים של המלחמה ליטול את היוזמה ולעבור ממגנה למתקפה. בסיום המלחמה ניצב הצבא הישראלי בטווח תותחים מדמשק (40 ק"מ מהבירה הסורית) וחדר לעומק השטח המצרי כשהוא מגיע למרחק 70 ק"מ מקהיר. אך המחיר ששילמה ישראל היה כבד ביותר: למעלה מ-2500 הרוגים, כ-7500 פצועים, 301 שבויים ועשרות נעדרים. צה"ל שילם מחיר כבד באבדות שריון

ומטוסים. למרות הניצחון בשדה הקרב הביאה המלחמה להתערערות תחושת הביטחון והאמונה בשיקול הדעת של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי.

- מחאה ציבורית וזעזועים פוליטיים:** כחודש לאחר סיום מלחמת יום הכיפורים הוקמה ועדת חקירה ממלכתית "ועדת אגרנט" לבחינת המחדלים שהובילו לחוסר המוכנות הישראלי בפרוץ המלחמה. באפריל 1974 פרסמה הוועדה דו"ח ביניים והמליצה על הדחת הרמטכ"ל [דוד אלעזר] ופיטוריהם של שורת קצינים בכירים. במפתיע לא מצאה הוועדה דופי בהתנהגות שר הביטחון משה דיין ושיבחה את התנהגותה של ראש הממשלה גולדה מאיר. כתוצאה מאי לקיחת אחריות של הדרג הפוליטי לתוצאותיה הקשות של המלחמה החלה תנועת מחאה ציבורית שבראשה עמדו קצינים וחיילים בדרישה להתפטרות הממשלה [המפורסם שבמנהיגי המחאה הוא רס"ן מוטי אשכנזי, מפקד המוצב היחיד בתעלה שלא נפל בידי המצרים]. כתוצאה מההפגנות והלחץ הציבורי התפטרה ממשלת גולדה והממשלה החדשה שהוקמה על-ידי יצחק רבין ביוני 1974 לא כללה את דיין. הביקורת הציבורית סללה את הדרך למהפך הפוליטי ב-1977 בו עלתה לראשונה לשלטון מפלגת "הליכוד" בראשותו של מנחם בגין.

- משבר כלכלי:** המהלומה שספגה ישראל במלחמת יום הכיפורים הובילה להפניית משאבים רבים לחיזוק המערך הצבאי. בשנים שלאחר המלחמה הלכו וטפחו הוצאות הביטחון. הנטל של תקציב הביטחון הגיע באמצע שנות השבעים לשיא של 30% ויותר מהתוצר הלאומי הגולמי, והדבר הוביל לקיפאון במשק וליצירת אינפלציה חריפה.